

Prijevod s njemačkog: Zoran Veselinović
Lektura: Antonia Šikljan

Gottlob Frege

NEGACIJA

Logičko istraživanje

(*Beiträge zur Philosophie des deutschen Idealismus 1*, 1918.-1919., str. 143-157)

Rečenično pitanje /Satzfrage/ sadrži zahtjev da se misao ili prihvati kao istinita ili odbaci kao neistinita. Da bi se ovaj zahtjev mogao pravilno zadovoljiti, mora se iziskivati da se u formulaciji pitanja nedvojbeno raspoznaje misao o kojoj se radi, a drugo, da ova misao ne pripada književnosti. U nastavku pretpostavljam da su ti uvjeti uvijek ispunjeni. Tvrdnja koja se temelji na sudu odgovor je na pitanje¹ neovisno o tome potvrđuje li se pitanje ili se ono opovrgava.

Ovdje se, međutim, pojavljuje problem. Ako je postojanje neke misli njezino bivanje istinom, tada je izraz „neistinita misao“ jednako tako kontradiktoran kao i izraz „nepostojeća misao“; u tom je slučaju izraz „misao da je tri veće od pet“ prazan i stoga se u znanosti – izuzev pod navodnim znakovima – uopće ne bi smio koristiti. Dakle, ne smije se reći „tri veće od pet je neistina“ jer je gramatički subjekt prazan.

Može li se onda barem pitati je li nešto istinito? Pitanje u sebi sadrži zahtjev za suđenjem i specifični sadržaj koji bi se trebao prosuditi. Ovaj ću sadržaj u nastavku jednostavno zvati sadržajem pitanja ili smislom odgovarajuće upitne rečenice /Fragesatz/. Ako se postojanje misli sastoji u bivanju istinom, ima li onda upitna rečenica

„Je li 3 veće od 5?“

smisao? Misao tada ne može biti sadržajem pitanja i skloni smo reći da je ova upitna rečenica besmislena. Međutim, to potječe odatle

¹ Kada napišem „pitanje“, ovdje i u nastavku uvijek mislim na rečenično pitanje.

što se odmah može uvidjeti neistinitost. Ima li međutim upitna rečenica

„Je li $\left(\frac{21}{20}\right)^{100}$ veće od $\sqrt[10]{10^{21}}$?“

smisao? Ako bi se ispostavilo da se pitanje treba potvrditi, onda bi se upitnu rečenicu moglo uzeti kao smislenu jer bi imala misao kao svoj smisao. Međutim, što ako bi se pitanje trebalo negirati? Prema našoj pretpostavci ne bismo mogli reći da misao biva smislom upitne rečenice. No, upitna bi rečenica nekakav smisao morala imati ako bi uopće trebala sadržavati pitanje. Ne pita li se u njoj zaista o nečemu? Ne može li se poželjeti na nju dobiti odgovor? Dakle, odgovor nam nudi orijentir o tome možemo li smatrati je li misao sadržaj pitanja. Međutim, smisao upitne rečenice mora biti shvatljiv prije odgovaranja jer u suprotnom nikakvo odgovaranje ne bi bilo moguće. Ono što je dakle prije odgovaranja shvatljivo kao smisao upitne rečenice – i samo se to u konačnici može nazivati smislom upitne rečenice – ne može biti misao ako se postojanje misli nalazi u njezinom bivanju istinom. Nije li međutim istinito da je Sunce veće od Mjeseca? I ne počiva li bit istine upravo u njezinom bivanju istinom? Ne može li se onda kao smisao upitne rečenice

„Je li Sunce veće od Mjeseca?“

prepoznati istinitost rečenice kao misao čije se postojanje sastoji u bivanju istinom? Ne! Bivanje istinom ne pripada smislu upitne rečenice. To proturječi suštini pitanja. Sadržaj pitanja je ono što se treba prosuditi. Prema tome, istinitost se ne može pribrojiti sadržaju pitanja. Kada postavim pitanje je li Sunce veće od Mjeseca, onda time prepoznajem samo smisao upitne rečenice

„Je li Sunce veće od Mjeseca?“

Ako bi ovaj smisao bila misao čije se postojanje nalazi u istinitosti, time bi se ujedno priznala istinitost ovoga smisla. Shvaćanje smisla bilo bi istovremeno i suđenje, dok bi izgovaranje upitne rečenice bilo istovremeno i tvrdnja, odnosno odgovor na pitanje. Međutim, u upitnoj rečenici ne smije se tvrditi ni istinitost ni neistinitost njezina smisla. Stoga, smisao upitne rečenice nije nešto čije se postojanje sastoji u istinitosti. Bit pitanja iziskuje odvajanje shvaćanja smisla od

suđenja. Kako se smisao upitne rečenice također nalazi u rečenici tvrđenja kao odgovora na pitanje, ova se razlika ujedno može provesti i u rečenici tvrđenja. Sve se svodi na to što se razumije pod riječju „misao“. U svakom slučaju, potrebna je kratka oznaka onoga što smisao upitne rečenice može biti. Ja to nazivam mislima. U mojoj terminologiji sve misli nisu istinite. Prema tome, postojanje misli ne sastoji se u njezinom bivanju istinom. Pitanja su nam potrebna u znanstvenom radu i upravo zbog toga moramo prihvatiti ovakvo razumijevanje misli. Istraživač se katkad mora zadovoljiti postavljanjem pitanja dok se na njega ne bude moglo odgovoriti. Time što postavlja pitanje, on shvaća misao. Ovo se može i na ovaj način izraziti: znanstvenik se ponekad mora zadovoljiti shvaćanjem misli. Iako još nije suđenje, to je ipak korak prema cilju. Dakle, moraju postojati misli na način koji sam predložio. Misli koje se kasnije mogu ispostaviti neistinitima imaju svoje opravdanje u znanosti i ne smiju se smatrati nepostojećima. Uzmimo kao primjer indirektno dokaze. Ovdje se spoznaja istinitosti izvodi upravo iz shvaćanja neistinite misli. Učitelj kaže: „Ako uzmemo da je a nejednako b.“, a početnik odmah misli: „Kakva besmislica! Vidim da je a jednako b.“ On međutim brka besmislenost rečenice s neistinom u njoj izražene misli.

Ipak, iz neistinite misli ne može se ništa zaključiti, ali neistinita misao može biti dijelom istinite misli iz koje se nešto može zaključiti. Misao koja je sadržana u rečenici

„Ako je optuženik za vrijeme počinjenja djela bio u Rimu,
onda nije počinio ubojstvo.“²

može biti uzeta kao istinita od strane onoga koji ne zna je li optuženik za vrijeme počinjenja djela bio u Rimu ili da je optuženik počinio djelo. Ako se cijela misao okarakterizira kao istinita, onda u cijeloj misli sačinjenoj od manjih dijelova ni antecedent ni konsekvent nisu izrečeni sa snagom tvrdnje. Nadalje, ovdje imamo samo jedan čin suđenja, no tri misli – naime: cijelu misao, antecedent i konsekvent. Ako bi jedna od sastavnica bila besmislena, onda bi

² Ovdje se mora pretpostaviti da riječi ne sadrže potpunu misao. Okolnosti u kojima su izgovorene nude nadopunu za dobivanje potpune misli.

i cijela misao bila besmislena. Iz toga se može spoznati razlika između besmislene rečenice i neistinite misli koju rečenica izražava. Za misao koja se sastoji od antecedenta i konsekventa vrijedi zakon da bez okrnjivanja istinitosti suprotnost antecedenta može postati konsekvent, te ujedno suprotnost konsekventa može postati antecedent. Englezi ovaj prijelaz nazivaju *contraposition*. Ovaj zakon dopušta da se iz rečenice

„Ako je $\left(\frac{21}{20}\right)^{100}$ veće od $\sqrt[10]{10^{21}}$, onda je $\left(\frac{21}{20}\right)^{1000}$ veće od 10^{21} .“

prijeđe na rečenicu

„Ako $\left(\frac{21}{20}\right)^{1000}$ nije veće od 10^{21} , onda $\left(\frac{21}{20}\right)^{100}$ nije veće od $\sqrt[10]{10^{21}}$.“

Takvi su prijelazi važni za indirektne dokaze, koji u suprotnom ne bi bili mogući.

Ako je antecedent prve složene misli, naime da je $\left(\frac{21}{20}\right)^{100}$ veće od $\sqrt[10]{10^{21}}$, istinit, onda je konsekvent druge složene misli, naime da $\left(\frac{21}{20}\right)^{1000}$ nije veće od $\sqrt[10]{10^{21}}$, neistinit. Prema tome, tko prizna dopustivost našeg prijelaza od *modus ponensa* na *modus tollens*, mora također priznati postojanje neistinite misli. U suprotnom bi od *modus ponensa* ostao samo konsekvent i od *modus tollensa* samo antecedent, a jedan od ovih također bi bio proglašen nepostojećim.

Postojanje misli se također može razumjeti na način da različiti ljudi shvaćaju jednu te istu misao, dok bi se nepostojanje misli sastojalo u tome da različiti ljudi, svaki za sebe, povezuju svoj vlastiti smisao s nekom rečenicom, a ovaj bi smisao s druge strane bio sadržaj njihovih specifičnih svijesti. U ovom drugom slučaju ne bi postojao zajednički smisao rečenice kojeg bi više ljudi moglo shvatiti. Je li neistinita misao nepostojeća na ovaj način? U tom bi slučaju istraživači koji su diskutirali o pitanju je li goveđa tuberkuloza prenosiva na ljude i koji su se usuglasili da prenosivost nije moguća, bili u istoj situaciji kao ljudi koji su u razgovoru koristili izraz „ova duga“ i koji su došli do uvida kako ovim izrazom ništa nije označeno jer je svaki od njih bio posvjedočio pojavi kojoj je svaki od njih vlasnik. Zasigurno je onda krivi privid prevario i one istraživače jer pretpostavka pod kojom bi njihovo činjenje i razgovor bili racionalni nije bila ispunjena – nisu imali zajednički smisao pitanja o kojem su diskutirali.

Međutim, mora postojati mogućnost postavljanja pitanja koje se može negirati i da negativni odgovor na takvo pitanje bude istinit. U mojoj je terminologiji misao sadržaj takvog pitanja. Mora postojati mogućnost da više slušatelja u istoj upitnoj rečenici shvate isti smisao i da se ona može spoznati kao neistinita. Porotni sud bi bio upravo budalasta institucija ako se ne bi moglo pretpostaviti da svaki od porotnika ne bi bio u stanju shvatiti pitanje dano na razmatranje. Prema tome, smisao upitne rečenice, čak ako se pitanje negira, nešto je što može biti shvatljivo mnogima.

Što bi slijedilo ako bi se istinitost misli sastojala u tome da ju može više ljudi shvatiti kao jedno te isto, dok bi smisao koji nije zajednički za više ljudi izražavao nešto neistinito?

Kada je misao istinita i sastavljena od drugih misli od kojih je barem jedna neistinita, onda bi cijela misao za više ljudi mogla biti shvatljiva kao jedna te ista, no neistinita sastavna misao ne. Ovakav se slučaj može pojaviti. Na primjer, pred porotnim sudom može se s pravom izjaviti: „Ako je optuženik za vrijeme počinjenja djela bio u Rimu, onda nije počinio ubojstvo.“, a neistinito može biti da je optuženik za vrijeme počinjenja djela bio u Rimu. Porotnici bi tada pri slušanju rečenice „ako je optuženik za vrijeme počinjenja djela bio u Rimu, onda nije počinio ubojstvo“ shvatili istu misao, dok bi svaki od njih s antecedentalnom rečenicom spojio vlastiti smisao. Je li to moguće? Može li neka misao (koja se svim porotnicima pojavljuje kao jedna te ista) imati sastavnicu koja im nije zajednička? Ako cjelina ne treba vlasnika, onda nijedan njezin dio također ne treba vlasnika.

Prema tome, neistinita misao nije nepostojeća misao, čak kada se pod postojanjem misli razumije da ona ne treba vlasnika. Neistinita se misao mora priznati ako već ne kao istinita, onda makar kao katkad neophodna: 1. kao smisao upitne rečenice; 2. kao sastavnica hipotetskog misaonog spoja i 3. u negaciji. Mora postojati mogućnost negiranja neistinite misli. Da bi se to moglo postići, potrebno je da takva misao postoji. Što nije, ne može se negirati. Nadalje, ono što treba mene kao svoga vlasnika ne mogu negacijom transformirati u nešto čemu ja nisam vlasnik i što mnogi shvaćaju kao jedno te isto.

Može li se negacija misli shvatiti kao rastavljanje misli na njezine sastavne dijelove? Porotnici sa svojom negativnom presudom ne mogu ništa promijeniti na sastavu misli koja se nalazi u njima zadanom pitanju. Misao je istinita ili neistinita posve neovisno o tome prosuđuju li oni ispravno ili neispravno. Nadalje, ako je ona neistinita, onda je ona svejedno misao. Ako se nakon presude porotnika ne pronalazi nikakva misao nego samo ostaci misli, tada je ista situacija postojala i prije donošenja presude. U onome što je izgledalo kao pitanje porotnici zapravo nisu imali posla s misli nego samo s fragmentima misli: nisu imali ništa što bi mogli prosuditi.

Naša suđenja ne mijenjaju ništa na sastavu misli. Mi možemo samo prepoznati ono što jest, a našim suđenjem istinitoj misli ne možemo nanijeti nikakvu štetu. U rečenici koja izražava takvu misao možemo dodati „ne“ i time dobiti rečenicu koja, kako je već izloženo, ne sadrži nikakvu ne-misao, već koja kao antecedentalna ili konsekventalna rečenica može imati svoje opravdanje u nekakvoj složenoj hipotetskoj rečenici. Kako je ipak neistinita, ovu se rečenicu ne smije izgovoriti sa snagom tvrđenja. Međutim, ona prva misao ovim procesom ostaje posve nedotaknuta. Ona je istinita kao i ranije.

Možemo li negacijom nanijeti štetu nekoj neistinitoj misli? Također ne: neistinita misao svejedno ostaje misao i ona se može pojaviti kao sastavnica neke istinite misli. Ako rečenici, izgovorenoj bez snage tvrđenja

„3 je veće od 5.“

i čiji je smisao neistinit, dodamo „ne“, tada dobijemo rečenicu

„3 nije veće od 5.“

koju smijemo izgovoriti sa snagom tvrđenja. Ovdje se ne može uočiti nikakvo ukidanje misli, tj. razdvajanje njezinih sastavnih dijelova.

Kako se onda može ukinuti misao? Kako se mogu pokidati veze njezinih dijelova? Svijet misli se odražava u svijetu rečenica, izraza, riječi, znakova. Strukturi misli odgovara rečenični sklop od riječi, pri čemu općenito nije svejedno koji je njihov redoslijed. Prema tome, rastavljanje ili uništavanje misli odgovaralo bi razdvajanju riječi.

To možemo usporediti s rečenicom napisanom na papiru koju se škarama rastavilo na komadiće, a na svakom komadiću papira stoji izraz za jedan dio misli. Ovi se komadići papira mogu tada po volji premetati ili ih vjetar može otpuhati. Veza je pokidana i početni se poredak ne može više raspoznati. Događa li se ovo kada negiramo neku misao? Ne! Misao bi ovo nedvojbeno in effigie preživjela. S druge strane, riječ „ne“ uvodi se u nepromijenjeni poredak riječi. Početni se poredak riječi i dalje raspoznaje; poredak se ne može arbitrarno mijenjati. Je li to ukidanje ili razdvajanje? Baš suprotno! Rezultat je čvrsto spojena struktura.

Promatranjem zakona duplex negatio affirmat jasno se može primijetiti kako negiranje nema nikakav ukidajući ili razdvajajući učinak. Polazim od rečenice

„Schneekoppe je viši od Brockena.“

uvođenjem negacije dobijem

„Schneekoppe nije viši od Brockena.“

Obje su rečenice izgovorene bez snage tvrđenja. Druga negacija proizvodi rečenicu:

„Nije istina da Schneekoppe nije viši od Brockena.“

Već znamo da prvo negiranje nije prouzrokovalo ukidanje misli. Pretpostavimo, međutim, da smo nakon prvog negiranja dobili ostatke misli. U tom slučaju moramo prihvatiti da je drugo negiranje ponovno spojilo ostatke. Negacija bi na taj način sličila maču koji ima sposobnost izliječiti udove koje je upravo odsjekao. Ovdje je međutim potreban izniman oprez. Ako je prva negacija u potpunosti razvrgnula spojeve i veze, onda bi se pri neopreznj upotrebi iscjeliteljske moći negacije lako mogla dobiti rečenica

„Brocken je viši od Schneekoppea.“

Nijedna ne-misao ne postaje negacijom misao, kao što nijedna misao negacijom ne postaje ne-misao.

Također, rečenica koja sadrži „ne“ u svome predikatu može izraziti misao koja može biti sadržajem pitanja, tj. pitanja koje kao svako rečenično pitanje ostavlja otvorenim odluku o odgovoru.

Koji bi se predmeti mogli razdvojiti negacijom? To nisu dijelovi rečenice, kao što to nisu ni dijelovi misli. Stvari vanjskog svijeta? One uopće ne mare za naša negiranja. Predodžbe u unutarnjem svijetu onoga koji negira? Odakle bi porotnik trebao znati koje predodžbe pod danim okolnostima treba razdvojiti? Zadano pitanje mu ne daje nikakve upute. Doduše, ono može pobuditi predodžbe u njemu. No predodžbe, pobuđene u unutarnjim svjetovima porotnika, su različite. U tom bi slučaju svaki porotnik poduzimao vlastito razdvajanje u svome vlastitom unutarnjem svijetu, a na taj način ne bi postojao sud.

Prema tome, čini se nemogućim navesti što bi se negiranjem zapravo trebalo ukinuti, rastaviti ili razdvojiti.

S vjerovanjem u razdvajajuću ili ukidajuću snagu negiranja povezano je vjerovanje da su negativne misli manje korisne od afirmativnih. Međutim, ne mogu se smatrati posve beskorisnima. Pogledajmo zaključak:

„Ako optuženik za vrijeme ubojstva nije bio u Berlinu, onda nije počinio ubojstvo; optuženik za vrijeme ubojstva nije bio u Berlinu; dakle nije počinio ubojstvo.“

i usporedimo sa sljedećim zaključkom:

„Ako je optuženik za vrijeme ubojstva bio u Rimu, onda nije počinio ubojstvo; optuženik je za vrijeme ubojstva bio u Rimu; dakle nije počinio ubojstvo.“

Oba se zaključka pojavljuju u istoj formi i ne postoji ni najmanji stvarni razlog za razlikovanje negativnih i afirmativnih premisa u ovome zakonu zaključivanja. Često se govori o afirmativnim i negativnim sudovima. Njih također spominje i Kant. Kada bismo ovo preveli na moj način govora, onda bismo razlikovali afirmativne i negativne misli. Ovo je za logiku u potpunosti nepotrebna distinkcija čiji se razlozi trebaju tražiti izvan logike. Meni nije poznat nijedan logički zakon u čijem je izrazu potrebno ili čak korisno koristiti ova određenja.³ U svakoj znanosti, u kojoj uopće može biti riječ o

³ Stoga ni ja u svome članku „Misao“ nisam koristio izraz „negativna misao“. Stvari bi se samo zakomplicirale da sam uveo distinkciju između afirmativnih i negativnih misli. Ni na jednom mjestu nije se pojavila prilika da nešto kažem o

zakonitosti, uvijek se mora postaviti pitanje: koji su tehnički izrazi nužni ili barem korisni kako bi se zakoni ove znanosti mogli precizno izraziti? Što ne prolazi ovaj ispit treba izbjegavati.

Uz to treba reći da uopće nije lagano navesti što bi to bio negativni sud (negativna misao). Pogledajmo rečenice „Krist je besmrtn“, „Krist živi vječno“, „Krist nije besmrtn“, „Krist je smrtn“, „Krist ne živi vječno“. Koja je od ovih afirmativna, a koja negativna misao?

Naviknuti smo prihvatiti da se negiranje proteže na čitavu misao kada je „ne“ spojeno s glagolom predikata. Međutim, negacija je katkad gramatički dio subjekta, kao što je to u rečenici „Nijedan čovjek neće doživjeti više od sto godina“.⁴ Negacija se može nalaziti u bilo kojem dijelu rečenice, a da misao pritom ne bude nedvojbeno negativna. Razvidno je do kakvih zakučastih problema vodi izraz „negativni sud“ (negativna misao). Posljedica mogu biti beskrajne polemike, vođene velikom oštroumnosću, a ipak u suštini posve besplodne. Prema tome, moj je prijedlog da se distinkcija između afirmativnih i negativnih sudova ili misli ostavi na miru dok se ne pronađe obilježje kojim bi se u svakom slučaju sa sigurnošću mogli razlikovati afirmativni od negativnih sudova. Ako se pronađe takvo obilježje, spoznat će se ujedno kakva se korist može očekivati od jedne takve distinkcije. No, nisam siguran da će se takvo obilježje pronaći. Ovo se obilježje ne može izvući iz jezika jer su jezici nepouzdana u pogledu logičkih pitanja. Međutim, jedna je od značajnijih zadaća logičara upravo ukazivanje na zamke koje jezik postavlja pred onoga koji misli.

Nakon opovrgavanja grešaka, može biti korisno istražiti izvore odakle su ove greške potekle. Čini mi se kako je jedan od ovih izvora potreba da se ponude definicije pojmova koje se želi koristiti. Zasigurno je hvalevrijedno da se smisao koji se spaja s izrazom nastoji učiniti što je moguće jasnijim, međutim pritom je bitno ne zaboraviti da se sve ne može definirati. Ako se nešto, što se po svojoj biti ne

afirmativnim mislima i da isključim negativne ili pak da nešto kažem o negativnim i da isključim afirmativne misli.

4 „Kein Mensch wird über hundert Jahre alt.“ Doslovan prijevod: „Nijedan čovjek će doživjeti više od sto godina.“ (op. prev)

može definirati, želi pod svaku cijenu definirati, onda se lako hvata za nebitne i sporedne stvari, a istraživanje se time u startu odvlači na krivi kolosijek. U tom su smislu neki, koji su htjeli objasniti što je to sud, nabasali na složenost.⁵ Sud je sastavljen iz dijelova koji imaju određeni poredak, određenu povezanost, koji stoje u odnosu jedni naspram drugih. No, kod koje cjeline nemamo takvo što?

S time je povezana još jedna greška, naime mišljenje da onaj koji sudi upravo svojim suđenjem utemeljuje povezanost, poredak dijelova i time dovodi sud u postojanje. U takvom slučaju shvaćanje misli nije odvojeno od prepoznavanja njezine istinitosti. Doduše, u mnogim slučajevima ovi činovi toliko usko slijede jedan za drugim, tako da djeluju kao da su stopljeni u jednom činu. Međutim, to ne vrijedi za sve slučajeve. Između shvaćanja misli i prepoznavanja njezine istinitosti mogu proći godine mukotrpnog istraživanja. Očito je da se suđenjem ne proizvodi misao, kao i to da se ne proizvodi povezanost njezinih dijelova – ona je postojala već ranije.

Međutim, ni shvaćanje misli nije stvaranje misli, nije uspostavljanje poretka njezinih dijelova. Misao je već ranije bila istinita, odnosno već je postojala u poretku svojih dijelova prije nego što je bila

5 Ono što bi bilo najbliže svakodnevnoj jezičnoj upotrebi jest to da se pod sudom razumije čin suđenja, kao što se pod skokom razumije čin skakanja. No, srž problema time ostaje neriješena: ona se skriva u riječi „suđenje“. Može se dodati da je suđenje prepoznavanje nečega kao istinitog. Ono što se može spoznati kao istinito može biti samo misao. Početna se srž izgleda rascijepila: jedan se dio nalazi u riječi „misao“, dok se drugi nalazi u riječi „istinito“. Ovo pokazuje mjesto na kojem moramo stati. Unaprijed mora biti jasno da se ne može definirati u beskonačnost.

Ako je suđenje čin, onda se on odvija u određenom vremenu i nakon toga pripada prošlosti. Svakom činu također pripada i činitelj. Nadalje, ne možemo reći da netko u potpunosti poznaje neki čin sve dok još nije upoznat i s činiteljom. Prema tome, ne možemo govoriti o sintetičkom sudu u uobičajenom smislu. Ako se rečenicu da kroz dvije točke može proći samo jedna ravna linija imenuje kao sintetički sud, onda se pod „sudom“ ne razumije čin koji je učinjen u određenom vremenu i od strane nekoga, nego se razumije kao nešto što je bezvremenski istinito, pa čak ako bivanje istinom ovoga nije prepoznala nijedna osoba. Ako se to nazove istinom, onda bi bilo bolje umjesto „sintetički sud“ reći „sintetička istina“. Ako se ipak više preferira izraz „sintetički sud“, onda se u tom slučaju mora zanemariti smisao glagola „suditi“.

shvaćena. Jednako kao što alpinist ne stvara brdo na koje se penje, tako ni onaj koji sudi ne stvara misao čiju istinitost prepoznaje. Kad bi tome bio slučaj, onda se jedna te ista misao ne bi mogla danas od jednoga a sutra od drugoga prepoznati kao istinita. Štoviše, jedna te ista osoba ne bi u različitim vremenskim momentima jednu te istu misao prepoznala kao istinitu – osim ako ne bismo pretpostavili da je misao diskontinuirana.

Ako se smatra da je suđenjem moguće stvoriti ono što se prepoznalo kao istinito, tako što se uspostavlja povezanost ili poredak dijelova misli, onda to ujedno sugerira da postoji i sposobnost uništavanja. Kao što uništavanje stoji nasuprot izgradnje poretka i uspostavljanja povezanosti, tako se pričinja da bi negiranje trebalo stajati nasuprot suđenja. Shodno tome, lako je prikloniti se pretpostavci da se negiranjem odvija kidanje povezanosti, kao što se suđenjem odvija izgradnja. Tako se stvara dojam da su negiranje i suđenje par suprotnih polova koji su kao par istoga ranga usporedivi s oksidacijom i redukcijom u kemiji. Međutim, kada se uvidi da se suđenjem ne uspostavlja nikakva povezanost nego da poredak dijelova misli postoji već prije suđenja, sve se pojavljuje u drugačijem svjetlu. Potrebno je uvijek iznova skretati pozornost na to da shvaćanje misli još nije suđenje, da se misao može izraziti rečenicom a da se time ne kaže da je ona istinita. Potrebno je skretati pozornost na to da predikat neke rečenice može sadržavati riječ negacije i da je smisao ove riječi sastavnica smisla rečenice, da je sastavnica misli. Potrebno je skretati pozornost na to da se uvođenjem „ne“ u predikat rečenice, izgovorene bez snage tvrđenja, dobiva rečenica koja, kao i početna rečenica, izražava misao. Ako se negiranje odredi kao prijelaz od neke misli u njezinu suprotnost, onda se vidi da negiranje uopće nije istoga ranga kao suđenje i da se uopće ne može shvatiti kao suprotni pol suđenju. Kod suđenja se radi o istinitosti, dok se od neke misli može prijeći u njezinu suprotnost bez postavljanja pitanja o istinitosti. Kako bi se spriječilo pogrešno razumijevanje, treba primijetiti da se ovaj prijelaz odvija u svijesti onoga koji misli. Treba također primijetiti da se misao od koje se prelazi, kao i misao na koju se prelazi postoje već prije nego što se ovaj prijelaz odvije, tj. ovim se duhovnim procesom ne mijenja ništa u pogledu sastava i odnosa

ovih misli.

Možda je negiranje, koje kao suprotni pol suđenja ima upitno postojanje, himerična tvorevina nastala srastanjem suđenja i negacije koju sam prepoznao kao moguću sastavnicu misli i koja u jeziku odgovara riječi „ne“ kao sastavnici predikata. Ona je himerična jer su ovi dijelovi različite vrste. Naime, suđenje kao duhovni proces treba onoga koji sudi kao svoga vlasnika, dok negacija kao sastavnica misli ne treba, jednako kao i misao, nikakvog vlasnika; nju se ne smije razumjeti kao sadržaj svijesti. I zaista nije posve nerazumljivo kako može nastati pričin takve himerične slike. Jezik uistinu nema nikakvu specifičnu riječ, nikakav specifični slog za snagu tvrđenja. Snaga tvrđenja nalazi se u formi rečenice tvrđenja koja se posebno naglašava u predikatu. S druge strane, riječ „ne“ stoji u najužoj vezi s predikatom i ovu se riječ može vidjeti kao njegovu sastavnicu. Tako se zaista može pričiniti da se između riječi „ne“ i snage tvrđenja, koja odgovara suđenju, gradi veza.

Međutim, zamorno je razlikovati dvije vrste negiranja. Naime, suprotni pol uveo sam samo da bih se približio tuđim, meni stranim, razumijevanjima. Sada se međutim vraćam svojoj izvornoj terminologiji. Što sam maloprije označio kao suprotni pol suđenja, sada ću sagledavati kao drugu vrstu suđenja – pritom neću priznati da takva druga vrsta postoji. Pol i suprotni pol želim supsumirati pod zajedničko ime „suđenja“. Ovo je moguće jer pol i suprotni pol uistinu čine cjelinu. Pitanje bi onda trebalo postaviti na sljedeći način:

Postoje li dva različita načina suđenja, od kojih je jedno potrebno kod potvrdnih a drugo kod negativnih odgovora na pitanje? Ili, je li suđenje u oba slučaja jedno te isto? Pripada li negiranje suđenju? Ili, je li negacija dio misli, misli koja leži u podlozi suđenja? Je li suđenje, i u slučaju negativnog odgovora na pitanje, prepoznavanje istinitosti misli? U tom slučaju ova misao ne bi bila direktno sadržana u pitanju, nego bi bila suprotna toj misli.

Na primjer, pitanje glasi: „Je li optuženik namjerno zapalio svoju kuću?“ Ako bi odgovor trebao biti negativan, kako bi onda glasila rečenica tvrđenja? Ako za negiranje postoji poseban način suđenja, onda bi prema tome trebao postojati i poseban način tvrđenja. Za

ovo bismo mogli na primjer odabrati „neistina je da...“ i odrediti da bi ovo uvijek trebalo imati snagu tvrđenja. U tom bi slučaju odgovor glasilo: „Neistina je da je optuženik namjerno zapalio svoju kuću“. Naprotiv, ako postoji samo jedan način suđenja, tada bi se sa snagom tvrđenja reklo: „Optuženik svoju kuću nije namjerno zapalio“. Ovdje je suprotna misao od one koju izražava pitanje postavljena kao istinita, a riječ „ne“ ovdje pripada izrazu ove misli. Prisjetimo se dviju zaključaka koje sam ranije usporedio. Druga premisa prvog zaključka bila je pritom negativni odgovor na pitanje „je li optuženik za vrijeme počinjenja ubojstva bio u Berlinu?“ i odabrana za slučaj da postoji samo jedan način suđenja. Misao koja je sadržana u ovoj premisi nalazi se u antecedentu prve premise, međutim izgovorena bez snage tvrđenja. Druga premisa drugog zaključka bila je potvrdni odgovor na pitanje „je li optuženik za vrijeme počinjenja ubojstva bio u Rimu?“. Oba zaključka prate iste zakone zaključivanja i to odgovara mišljenju kako je suđenje jedno te isto, kako u slučaju negativnog tako i u slučaju potvrdnog odgovora na pitanje. Ako bismo naprotiv u slučaju negacije morali priznati poseban način suđenja, kojem bi u carstvu riječi i rečenica odgovarao poseban način tvrđenja, stvar bi bila drugačija. Prva premisa prvog zaključka glasila bi kao i ranije: „Ako optuženik za vrijeme počinjenja ubojstva nije bio u Berlinu, onda nije počinio ubojstvo.“

No sad se ne smije reći: „Ako je neistina da je optuženik za vrijeme počinjenja ubojstva bio u Berlinu“ jer je određeno da riječi „neistina je da“ uvijek trebaju biti povezane sa snagom tvrđenja; prepoznavanjem istinitosti prve premise ne prepoznaje se kao istinit ni njezin antecedent ni njezin konsekvent. Sada bi naprotiv druga premisa trebala glasiti: „Neistina je da je optuženik za vrijeme počinjenja ubojstva bio u Berlinu“ jer se ona kao premisa mora izgovoriti sa snagom tvrđenja. Za razliku od ranije, zaključak sada više nije moguć jer se misao druge premise više ne poklapa s antecedentom prve premise jer je to sada misao da je optuženik za vrijeme počinjenja ubojstva bio u Berlinu. Ako bi se usprkos tome htjelo priznati valjanost zaključka, time bi se ujedno priznalo da je u drugoj premisi sadržana misao da optuženik za vrijeme počinjenja ubojstva nije bio u Berlinu. Time se negiranje odvaja od suđenja,

negiranje se izvlači iz smisla „neistina je da...“ i negacija se ujedanjuje s mišlju.

Prema tome, potrebno je odbaciti pretpostavku o dva načina suđenja. Međutim, što ovisi o ovoj odluci? Ona bi se eventualno mogla smatrati bezvrijednom kad ne bi utjecala na uštedu primitivnih logičkih elemenata i njihovih jezičnih izraza. Pretpostavkom o dva načina suđenja potrebni su nam:

1. Snaga tvrđenja u slučaju potvrde
2. Snaga tvrđenja u slučaju negiranja, npr. nerazdvojno povezano s riječju „neistina“
3. Riječ negacije, poput „ne“, u rečenicama koje su izgovorene bez snage tvrđenja

Ako pretpostavimo samo jedan način suđenja, onda su nam potrebni samo:

1. Snaga tvrđenja
2. Riječ negacije

Takva ušteda uvijek ukazuje na uznapredovalost analize koja vodi do jasnijeg uvida, a s time je povezana i ušteda zakona zaključivanja. S našom smo odlukom završili samo s jednim zakonom, dok bismo u suprotnom slučaju imali dva. Ako smo mogli završiti s jednim načinom suđenja, onda je tako i trebalo biti. U tom slučaju ne možemo jedan način suđenja dodijeliti uspostavljanju poretka i povezanosti, a drugi uništavanju ovoga.

Prema tome, svakoj misli pripada njoj kontradiktorna⁶ misao, takva da je misao njome objašnjenja kao neistinita i da je kontradiktorna misao prepoznata kao istinita. Rečenica koja izražava kontradiktornu misao izgrađena je iz izvorne misli posredstvom riječi negacije.

Riječ negacije ili slog negacije pojavljuje se često kao dio rečenice, npr. predikata. Na ovaj se način može pojaviti mišljenje kako se nije negirao sadržaj cijele rečenice nego samo sadržaj ovoga dijela. Nekog se čovjeka može nazvati nepoznatim i time misao da je on poznat odrediti kao neistinitu. To se može shvatiti kao negativni odgovor

⁶ Također se može reći „njoj suprotna“.

na pitanje „Je li taj čovjek poznat?“ i iz toga se može vidjeti kako se time nije negirao smisao samo jedne riječi. Netočno je reći: „Ako je slog negacije povezan samo s jednim dijelom rečenice, onda se nije negirao smisao cijele rečenice“. Naprotiv: time što je slog negacije povezan s jednim dijelom rečenice, negirao se sadržaj čitave rečenice. To znači da je time nastala rečenica čija misao proturječi onoj izvorne rečenice.

Ovim se međutim ne želi sporiti da se negacija katkad može rasprostirati samo na jedan dio rečenice.

Misao koja je kontradiktorna nekoj misli smisao je rečenice iz koje se lako može stvoriti rečenica koja bi izražavala ovu drugu misao. Shodno tome, kontradiktorna misao neke misli pojavljuje se kao složena iz ove misli i negacije. Pritom ne mislim na čin negiranja. Međutim, riječi „složen“, „postojati“, „sastavnica“, „dio“ mogu odvesti u netočna razumijevanja. Ako se ovdje želi govoriti o dijelovima, onda ovi dijelovi ne stoje u međusobnoj neovisnosti kako je to uobičajeno kada govorimo o cjelinama. Naime, misao u svome sastavu ne treba nikakvu nadopunu, ona je u sebi potpuna. S druge strane, negacija treba misao kao svoju nadopunu. Obje su sastavnice, ako se želi koristiti ovaj izraz, u potpunosti različite vrste i obje doprinose na različite načine izgradnji cjeline. Jedna nadopunjava, dok je druga nadopunjena. Ovom se nadopunom dijelovi povezuju u cjelinu. Kako bi se potreba nadopunjavanja učinila raspoznatljivom i u običnom jeziku, može se pisati „negacija od ...“. Ovdje prazan prostor iza „od“ označava mjesto na koje se stavlja ono što nadopunjuje. U tom smislu, u carstvu rečenica i rečeničnih dijelova postoji nešto slično što odgovara nadopuni u carstvu misli i dijelova misli. Inače umjesto prepozicije „od“ i imenice može stajati samo genitiv imenice, što je mnogo uobičajenije u običnom jeziku. Međutim, time se u izrazima teže može naznačiti dio kojemu je potrebna nadopuna. Jedan primjer može učiniti jasnijim ono što želim reći. Misli da je

$$\left(\frac{21}{20}\right)^{100} \text{ jednako } \sqrt[10]{10^{21}}$$

kontradiktorna je misao

$$\left(\frac{21}{20}\right)^{100} \text{ nije jednako } \sqrt[10]{10^{21}}.$$

To se može reći i na sljedeći način: „Misao

da $\left(\frac{21}{20}\right)^{100}$ nije jednako $^{10}\sqrt{10^{21}}$
negacija je misli

da je $\left(\frac{21}{20}\right)^{100}$ jednako $^{10}\sqrt{10^{21}}$.“

Posljednji izraz jasno pokazuje kako je negacija složena od dijela kojemu je potrebna nadopuna i dijela koji nadopunjuje. Odsada ću u tekstu riječ „negacija“ – izuzev u slučajevima u kojima koristim navodne znakove – uvijek koristiti s određenim članom. Određeni član *die* u izrazu

„negacija od misli da je 3 veće od 5“

jasno pokazuje da se ovim izrazom označava jedna cjelina, a ova je cjelina u ovome slučaju misao. Određeni član čitav izraz pretvara u pojedinačno ime, predstavnika vlastitog imena.⁷

Dakle, negacija misli isto je tako misao koja ponovno može poslužiti kao nadopuna negaciji. Tako što negaciju misli da je $\left(\frac{21}{20}\right)^{100}$ jednako $^{10}\sqrt{10^{21}}$ koristim kao nadopunu za negaciju, dobijem

negaciju od negacije od misli da je $\left(\frac{21}{20}\right)^{100}$ jednako $^{10}\sqrt{10^{21}}$.

To je ponovno misao. Oznaka tako sastavljenih misli dobije se prema obrascu

„negacija od negacije od A“,

pri čemu A označava mjesto na koje dolazi misao. Takva se oznaka sastoji od dijelova

„negacija od ...“

i

„negacija od A“.

Međutim, također je moguće shvaćanje da je ona sastavljena iz dijelova

„negacija od negacije od ...“

i

„A“.

Ovdje sam srednji dio oznake prvo ujedinio s dijelom koji stoji lijevo od ovoga, tako da sam ono što smo dobili spojio sam s dijelom

⁷ Hrvatski jezik ne posjeduje članove. (op. prev.)

„A“ koji stoji desno od ovoga. Izvorno je srednji dio bio spojen s „A“ i tako je dobivena oznaka

„negacija od A“

bila spojena s oznakom koja stoji lijevo od nje

„negacija od ...“.

Oba razumijevanja oznake također predstavljaju dva različita razumijevanja strukture označene misli. Uspoređivanjem oznaka

„negacija od negacije od toga da je $\left(\frac{21}{20}\right)^{100}$ jednako $\sqrt[10]{10^{21}}$ “

i

„negacija od negacije od toga da je 5 veće od 3“

raspoznaje se zajednička sastavnica

„negacija od negacije od ...“,

koja je oznaka zajedničkog dijela misli koji treba nadopunu. Ova je u oba slučaja nadopunjena s mišlju: u prvom se slučaju radi o misli da je $\left(\frac{21}{20}\right)^{100}$ jednako $\sqrt[10]{10^{21}}$, dok je to u drugom slučaju misao da je 5 veće od 3. Rezultat ovakve nadopune u oba je slučaja misao. Zajednička sastavnica kojoj je potrebna nadopuna može se nazvati dvostrukom negacijom. Ovaj primjer pokazuje kako se sastavnica kojoj treba nadopuna stapa sa sastavnicom kojoj treba nadopuna da bismo dobili sastavnicu kojoj treba nadopuna. Ovdje se pokazuje neobičan slučaj da se nešto – „negacija od ...“ – sa samom sobom stapa. Pritom nam slike iz svijeta tijela nisu od velike pomoći jer se tijelo ne može stopiti sa sobom a da pritom nastane nešto od njega različito. Istini za volju, tijela nisu nešto čemu je potrebna nadopuna na način kojim govorimo ovdje. Kongruentna tijela možemo spojiti, a ovdje u području znakova također imamo posla s kongruentnošću. Kongruentnim znakovima korespondira isto u području označenih predmeta.

Metaforički izrazi, ako se koriste s oprezom, mogu ipak nešto doprinijeti rasvjetljavanju. Ono čemu je potrebna nadopuna usporedit ću s odjećom: recimo, sako ne može samostalno stajati uspravno, potrebna mu je osoba koja će ga nositi. Ova osoba nadalje može obući još jedan komad odjeće, npr. kaput. Oba se komada

odjeće ujediniju u jedan komad. Prema tome, postoje dva načina razumijevanja. Može se reći da osoba već obučena u sako oblači drugi komad odjeće, tj. kaput, ili da on ima odjevni predmet složen od dva odjevna komada, tj. sako i kaput. Oba su razumijevanja posve opravdana. Dodatni se komad odjeće uvijek ujedinijuje s već prisutnim u jedan novi komad. Ipak se pritom ne smije zaboraviti da kod oblačenja i kod procesa u kojima se spajaju stvari uvijek imamo posla s vremenom, dok je odgovarajuće u sferi znakova oslobođeno od vremena.

Ako je A misao koja ne pripada književnosti, onda negacija od A također ne pripada književnosti. Od obje misli – A i negacija od A – uvijek je jedna i samo jedna istinita. Jednako tako, od obje misli – negacija od A i negacija od negacije od A – uvijek je jedna i samo jedna istinita. Negacija od A je ili istinita ili neistinita. U prvom slučaju ni A ni negacija od negacije od A nisu istinite, dok su u drugom slučaju obje misli A i negacija od negacije od A istinite. Objе su misli – A i negacija od negacije od A – ili istinite ili neistinite. Drugačije izraženo: dvostruka negacija kojom se oblači neka misao ne mijenja ništa na istinosnoj vrijednosti misli.